

Zachráňme hrady 2002 – 2012

František Kostroš, zakladajúci člen a čestný predseda ZH

Abstrakt: Článok sa zaoberá popisom vzniku a činnosťou záujmového združenia právnických osôb Zachráňme hrady v období rokov 2002 až 2012. Autor fotografií P. Horanský.

Kľúčové slová: hrady, zrúcaniny, ruiny, občianske združenia, dobrovoľníci, brigády, záchrana, obnova, murivo, kaverny, spolupráca, nezamestnaní

Zmena politického usporiadania v Československu po roku 1989 a vznik samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 priniesli aj zmeny vo vzťahu štátu ku kultúrnym pamiatkam. Od začiatku 90-tych rokov nastáva celkový útlm prác na rozbehnutých komplexných obnovách väčšiny hradov (Spiš, Beckov, Trenčín, ...) a hľadanie nového prístupu k danej problematike. V poslednom desaťročí 20. storočia došlo k výraznému zníženiu finančnej podpory štátu na obnovu pamiatok. To sa prejavilo aj na zmene pohľadu na dovtedajší spôsob záchrany zrúcanín. Situácia podnietila k aktivite miestne samosprávy, ale aj novovznikajúce občianske združenia.

Základy Záujmového združenia právnických osôb Zachráňme hrady, boli položené účastníkmi prvého kontaktného stretnutia záujemcov o hradné ruiny, ktoré sa konalo v lete roku 2001 v Apponyiho poľovníckom múzeu v Oponiciach. Miesto konania ponúkli členovia združenia Aponiana, usilujúci o záchranu hradu Oponice. Ďalšie pracovné stretnutie sa konalo 10. novembra 2001 v Uhrovskom Podhradí v miestnom pohostinstve, na podnet členov Nadácie pre záchranu kultúrneho dedičstva, ktorí už niekoľko rokov pracovali na záchrane hradu Uhrovec. Združenie Donjon, ktoré vzniklo na záchranu hradu Sklabiňa, zorganizovalo 15. decembra 2001 v sídle Matice slovenskej v Martine ďalšie koordinačné stretnutie. Ustanovujúca členská schôdza sa uskutočnila 26. januára 2002 v Lietave na Obecnom úrade a zorganizovalo ju Združenie na záchranu Lietavského hradu. Stanovy združenia boli schválené na 1. zasadnutí Správnej rady 16. marca 2002 v Lednici v zasadačke miestneho Požiarneho zboru. O záchranu hradu Lednica sa v tom čase snažili členovia združenia Donjon. Dňa 6. júna 2002 na základe návrhu Miloša Matúška, predsedu občianskeho združenia Donjon z Martina, splnomocneného zakladateľmi, rozhodol Krajský úrad v Nitre, odbor všeobecnej vnútornej správy, o zápise združenia Zachráňme hrady do registra záujmových združení právnických osôb pod číslom 1/2002. Sídлом združenia sa stalo Apponyiho poľovnícke múzeum v Oponiciach.

Záujmové združenie právnických osôb Zachráňme hrady tvorili pri jeho registrácii tieto organizácie:

- Združenie na záchranu Lietavského hradu
- Združenie DONJON (hrad Sklabiňa)
- Združenie APPONIANA (hrad Oponice)
- Klub priateľov Muránskej planiny (hrad Muráň)
- Združenie hradu Beckov Bludní rytieri
- ALEXU - združenie na pomoc deťom a prírode (kaštieľ Lukáčovce)
- Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva (hrad Uhrovec)

Činnosť združenia Zachráňme hrady pokračovala organizovaním stretnutí za účelom vzájomnej výmeny informácií a skúseností, ktoré získali členské združenia pri záchranných prácach na jednotlivých hradoch. Na internete bol zriadený informačný server, ktorý aktuálne informoval členov o dianí v jednotlivých združeniach a prinášal správy o problematike záchrany hradov zo Slovenska aj zo sveta. V kontakte so štátnou správou vystupovali ako jeden celok, ktorý zastupoval pri rokovaniach poverený člen vedenia. Na regionálnej úrovni si svoje problémy už riešili jednotlivé združenia samostatne, ale pri zložitejších spolupracovali medzi sebou a hľadali možné východiská. Stretnutia v počiatočnom štádiu mali hlavne spoznávaciu formu, keď sa všetky združenia navzájom navštevovali a prezerali si „svoje“ hrady. Postupne si každé združenie vytýčilo vlastný spôsob a prístup ako začať

pracovať. Uskutočnili prvé kontakty s miestnou samosprávou, aby sa dohodli ako získať hrad do krátkodobého alebo dlhodobého prenájmu. Tu sa prejavili schopnosti jednotlivcov pri vyjednávaní s majiteľmi alebo správcami hradov. Nie všetky združenia, ktoré narazili na problémy so štátnou správou, mali dostatočnú trpezlivosť pri vyjednávaní. Niektorí neboli schopní ustavične prekonávať prekážky a získali k týmto inštitúciám takú antipatiu, že sa vzdali. Iných znechutilo množstvo nevyhnutnej administratívnej práce. Vydržali len tí, ktorí našli spôsob, pretože osud hradu im nebol ľahostajný. Časom sa postupne vykryštalizovali združenia, ktorým sa podarilo hrad získať do prenájmu a mohli konečne začať pracovať. Tento prvý úspech naštartoval jednotlivé organizácie do urputného boja s náletovou vegetáciou. Hrad predtým ponorený do hustého porastu začali ukazovať novú tvár. To ocenili hlavne turisti, ktorí objavili nové pohľady na zručaniny. Po vyčistení ruín od vegetácie začalo upratovanie a triedenie popadaných skál. Túto prácu zvládol každý bez väčších problémov, ale s nutným fyzickým nasadením. Častými pobytmi na hrade ho začali členovia podrobnejšie spoznávať. Hrad sa stal ich druhým domovom. Pri plánovaní termínov záchranných prác bola snaha o koordináciu, hlavne veľkých dlhšie trvajúcich akcií, aby sa na jednotlivých brigádach mohlo zúčastniť čo najviac ľudí z jednotlivých združení. Takto pri spoločnej práci sa vytvorili väzby medzi jednotlivcami aj združeniami a výmena praktických skúseností sa diala spontánne a nenásilne. Začala nová etapa činnosti, záchrana a konzervácia murív. Možno povedať, že v tejto oblasti nemal nikto takmer žiadne praktické skúsenosti. Problematika sa študovala z rôznej literatúry a odborných publikácií. Zahasilo sa prvé vápno, namiešali sa prvé malty, do múrov sa vrátili prvé kamene, zamurovali sa prvé kaverny. Nie všetko sa hneď na prvýkrát podarilo, niekedy nebola dobrá malta, alebo nebolo dobre vymurované murivo. Všetky zásahy na objekte ruiny sa museli pred prvými opravami murív spracovať v projekte záchrany, ktorý podrobne popisoval činnosť na jednotlivých miestach, vrátane vytvorenia fotodokumentácie pred a po vykonaní opravy. Projekt prechádzal schvaľovacím procesom príslušného pamiatkového úradu. Každé združenie dostalo svojho odborne spôsobilého gestora, ktorý dozeral na správnosť a kvalitu vykonaných prác.

Dnes s odstupom času už môžeme hodnotiť alebo komentovať prácu združenia Zachráňme hrady. To prešlo rôznymi obdobiami, ktoré modelovali jeho činnosť. Dôležité je, že cez všetky tie obdobia bolo združenie aktívne a členovia sa pravidelne stretávali a navzájom sa informovali o svojej práci. Prejavilo sa to aj záujmom verejnosti, štátnych inštitúcií aj médií o ich činnosť. Asi najviac sa o nich verejnosť dozvedela v roku 2011, počas Európskeho roku dobrovoľníctva. Rádio Regina pri tej príležitosti pripravilo v spolupráci so združením Zachráňme hrady svoj Letný projekt pod názvom Dobrovoľníci na hrad. V živých víkendových reláciách sa predstavilo 9 slovenských hradných ruín, na ktorých prebiehali dobrovoľnícke aktivity na ich záchranu a rekonštrukciu. Úvodná a záverečná relácia sa vysielali zo štúdií v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach s priamou účasťou predsedu Zachráňme hrady a zástupcov niektorých združení. Aj po skončení projektu sa stali informácie o záchrane hradov na Slovensku často sa opakujúcimi v rôznych tlačových periodikách, televízii aj rozhlase.

Na základe spolupráce združenia Zachráňme hrady s rezortom práce a rezortom kultúry vznikol v lete roku 2011 Pilotný projekt obnovy hradov s pomocou nezamestnaných. Záujemcov o zapojenie sa do projektu bolo veľa, výberového konania na východe Slovenska prostredníctvom úradu práce v Prešove sa vtedy zúčastnilo 160 uchádzačov o zamestnanie a na západe Slovenska v Partizánskom 89 uchádzačov. Prácu na obnove hradov Šariš a Uhrovec nakoniec získalo 50 nezamestnaných. Po celkovom vyhodnotení pilotného projektu s nezamestnanými sa ukázalo, že táto forma záchrany hradov je životaschopná a združenia, ako aj nezamestnaní, prejavujú o túto prácu veľký záujem. Taktiež ministerstvá vyjadrili vôľu pokračovať v tomto projekte aj v budúcich sezónach. Dokonca dotačný program Ministerstva kultúry Obnovme si svoj dom bol rozšírený o ďalší podprogram pod názvom Obnova a konzervácia torzálnej architektúry. Môžeme povedať, že zachraňovanie hradov s pomocou nezamestnaných sa stalo celoslovenským fenoménom, ktorý si všimlo aj zahraničie.

Prejavila sa aj aktivita politikov pri podpore činnosti združenia. V roku 2003 navštívil vtedajší premiér M. Dzurinda osobne v rámci svojho programu prezentácie kultúrneho dedičstva v EÚ hrad Sklabiňa, kde práve prebiehala brigáda členov združenia Zachráňme hrady. Podobnú návštevu uskutočnil neskôr aj na hrade Uhrovec, kde tiež povzbudil účastníkov víkendovej brigády pri záchranských prácach na hrade. Aj niekdajší minister kultúry D. Krajcer sa zaslúžil o rozvoj záchrany hradov, keď sa stala prioritou jeho ministerstva. Osobne navštívil mnohé hrady, kde sa aktívne zaujímal o ich činnosť. Dokonca aj vtedajšia predsedníčka vlády I. Radičová nadšene podporila aktivity združenia.

Okrem pracovných stretnutí organizujú združenia už pravidelne každoročne akciu Noc hradov a zručností, pri ktorej sa uskutočňujú rôzne kultúrno-spoločenské podujatia, koncerty, nočné prehliadky, a podobne. Taktiež podobné akcie usporadúvajú aj pri oslave jubileí svojej činnosti. Združenia tiež vydávajú rôzne publikácie informačného charakteru, upomienkové predmety a pohľadnice. Dokonca vydávajú aj knižné publikácie, kde prím drží Združenie na záchranu Lietavského hradu. Členovia združenia Zachráňme hrady sú aktívni aj v oblasti medzinárodnej spolupráce, kde sa uskutočnili spoločné akcie so združeniami z Českej republiky, Poľska a Maďarska.

Združenie na záchranu Lietavského hradu predstavilo svoje aktivity na medzinárodnom stretnutí v talianskej Katánii. O spoluprácu s našimi organizáciami pri záchrane hradov prejavilo záujem aj občianske združenie Strom života, ktoré dlhodobo podporuje okrem iného aj činnosť zameranú na ochranu kultúrnych pamiatok formou dobrovoľníckych mládežníckych táborov, ale aj nezisková organizácia Inex Slovakia, ktorá ponúka nevšedné zážitky v medzinárodných táboroch dobrovoľníckej práce.

Zástupcovia členských združení sa pravidelne dvakrát ročne stretávajú na jar pred začiatkom sezóny, na Pracovných stretnutiach, kde riešia rôzne problémy, či už organizácie Zachráňme hrady ako celku, alebo jednotlivých združení. Na konci sezóny býva stretnutie pod názvom Prezentácie Zachráňme hrady, kde jednotlivé združenia formou audiovizuálnych prezentácií predstavujú svoju činnosť za uplynulú sezónu. Tieto akcie sa konajú väčšinou v sídlach združení, alebo v kultúrno-spoločenských zariadeniach v blízkosti hradných ruín. Zásluhou spolupráce združení so štátnou správou sa zlepšuje navigácia pre návštevníkov hradov pri cestách, formou informačných tabulí. Aj na jednotlivých hradoch už väčšinou existujú informačné tabule ale aj popisové tabuľky k jednotlivým objektom. Je to dobrá pomôcka pre rastúci počet návštevníkov, ktorí si zvykli navštevovať hrady pravidelne, lebo každý rok už tieto hrady ponúkajú viac opravených miest a menia svoj tvar zo zanedbanej, zarostenej, sutinami zasypanej, rozpadávajúcej sa ruiny na kultivovaný a bezpečný objekt so zaujímavými historicko-architektonickými detailmi a prekrásnymi výhľadmi na okolitú krajinu. Výzvou do budúcnosti ostáva trvalá a pravidelná starostlivosť a údržba takto konsolidovaných hradných ruín.

Nemalú zásluhu na úspešnej práci jednotlivých združení majú ich vedúci. Možno s určitou povediať, že sú to osobnosti, ktoré svoje združenia zakladali, v kolektíve boli vždy najaktívnejší a mali predstavu čo a ako robiť. Tí zhromaždili okolo seba ďalších, ktorí mali spoločný záujem a cieľ nejako pomôcť hradu, aby vyzeral lepšie a zastavil sa jeho rozpad. Predstavili svoju víziu, s ktorou sa ostatní stotožnili. Dôležitý bol začiatok, keď sa rozvíjali a postupne vzájomnou diskusiou na spoločných stretnutiach aj zjednocovali názory na spôsoby riešenia jednotlivých problémov. Títo ľudia nesú veľkú zodpovednosť za všetko, čo sa v združení deje. Sú radcami a koordinátormi, ale aj informátormi pre verejnosť. Prakticky majú prehľad o všetkom, čo sa v združení deje a riadia jeho činnosť. Pri pohľade na to, že to robia vo svojom voľnom čase popri zamestnaní, treba uznať, že to je prinajmenšom obdivuhodné. To, že združenia fungujú a majú výsledky, je vo veľkej miere ich zásluha, aj keď nemožno uprieť, že bez dobrého kolektívu by to nebolo možné.

Financovanie práce združení bolo v začiatkoch problematické. Sponzori poskytovali radšej materiál a pracovné pomôcky ako peniaze. Štát podporoval činnosť neziskových organizácií cez Grantový systém Ministerstva kultúry Obnovme si svoj dom. Ponúkol aj možnosť získať peniaze formou zavedenia inštitútu jedného percenta dane z príjmov na verejnoprospešné účely, pre mimovládne organizácie. Podpora zo zahraničia bola ojedinelá. Neskôr sa situácia zlepšila, keď štát zmenil inštitút 1% na 2% a rozšíril ponuku získania dotácií cez spoločný projekt Ministerstva kultúry a Ministerstva práce na obnovu hradných ruín s pomocou nezamestnaných. Projekty združení na obnovu hradov začali podporovať aj rôzne nadácie a firmy. To značne oživilo a rozvinulo pracovné aktivity na hradoch, ktoré sú už dnes v oveľa lepšom stavebno-technickom stave ako na začiatku záchranných činností a úspešne každoročne pokračujú.

Združenie Zachráňme hrady oslávilo v roku 2012 svoje desaťročné jubileum. Je možné konštatovať, že dobrý nápad sa podaril a jednotlivé občianske združenia potvrdili svoju životaschopnosť pri záchrane už takmer do zabudnutia zapadnutých vzácných stredovekých objektov, ktorými oplýva naša krajina. Vzbudili svojou činnosťou záujem širokej verejnosti a následne aj jej podporu, a ukázali možnosti a spôsoby ako zachrániť toto kultúrne dedičstvo pre budúce generácie.